

Stumpf S. P.

kandydat nauk filozoficznych, docent
Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny
im. W. P. Astafiewa w Krasnojarsku

DUCHOWY ŚWIAT OSOBOWOŚCI

Głęboko zakorzenione w kulturze rosyjskiej pojęcie „duchowości” ma duży, ale dotychczas niewykorzystany i niezrealizowany w wystarczającej mierze potencjał epistemologiczny i refleksyjny. Poszukiwanie form i sposobów realizacji tego potencjału staje się jednym z podstawowych zadań wiedzy filozoficznej i kulturologicznej. Trudność postawienia, a następnie rozwiązania tego zagadnienia uwarunkowana jest przez wiele czynników. Jeden z nich polega na tym, że podczas analizy pojęcia „duchowość” powstaje swego rodzaju sytuacja kognitywna, którą można określić jako stan „nieodgadnioności sensu”. Sytuacja ta powstaje w momencie, gdy definicja dysponuje znacznie większym potencjałem pojęciowym i większą dynamiką treściową niż te, które ujawniają się na pierwszy rzut oka w jego strukturze statystycznej i dynamicznej. Inna przyczyna tkwi w sytuacji długotrwałego „przemilczenia” oraz eliminacji tego pojęcia z kategoryjnego aparatu filozoficznego i społeczno-kulturowego w XX w., z powodów ideologicznych. Z historii rosyjskiej myśli filozoficznej wiadomo, że rozpatrywany fenomen, na poszczególnych etapach rozwoju historycznego społeczeństwa raz zaś wznosił się na szczyt niezaprzecznego znaczenia społeczno-kulturowego, raz niwelował się, doprowadzony do stanu zapomnienia.

Jednakże, będąca wyróżniającą cechą dzisiejszej mentalności rosyjskiej sytuacja deideologizacji, depersonifikacji znowu obraca nas twarzą do Człowieka, skutkuje wzrostem popytu na zasady i uniwersalia ogólnoludzkie, a jednocześnie, wzrostem takiej wartości społecznej jak duchowość, bez której nie do pomyślenia jest obecność tego, co jest ludzkie w człowieku. W sposób zupełnie naturalny nasuwają się całkiem słuszne pytania: co kryje się pod tym dobrze znanym wieloznacznym pojęciem? jakie znaczenia i pola znaczeniowe ujawniają się przy postrzeganiu duchowości? w jakiej mierze i w jaki sposób sytuacja współczesna zmieniła tradycyjne postrzeganie tej definicji? Proces rozwoju duchowego zakłada zdawanie sobie sprawy z własnych myśli i czynów, zestawienie ich z moralnymi

i estetycznymi kryteriami działalności ludzkiej. Pokonywanie własnej drogi życiowej, przeżywanie wzajemnych relacji z innymi osobami warunkuje nieprzemijającą aktualność badania duchowości, jako cechy atrybutywnej egzystencji ludzkiej.

W naszej opinii, duchowość, jako szczególna forma przejawiania się działalności ludzkiej obejmuje trzy zasadnicze obszary: intelektualny (kognitywny), moralno-religijny oraz obszar artystyczno-estetyczny. Te obszary składają się na jednolite życie duchowe, wypełnione poszukiwaniami oraz pierwiastkiem energijnym. Te elementy składają się na zwarty system duchowego kształtowania postawy życiowej.

Tezę wyjściową do zrozumienia podstawowego znaczenia fenomenu duchowości jest jego odbiór jako treści wartościującej podmiotu, jeśli chodzi o intencje jego ducha. Podstawę metodologiczną służyć tym przypadkowi będzie stanowić aksjomat, polegający na tym, że działalność ludzka zawsze jest wypełniona treścią wartościującą. W tej sytuacji duchowość pełni rolę wskaźnika stopnia wypełnienia pewną hierarchią wartości, celami oraz sensami ludzkiego istnienia egzystencjalnego. W tej właśnie przestrzeni skupiają się problemy należące do najwyższego poziomu opanowania świata przez człowieka.

Początki sfery duchowej osobowości tkwią w wewnętrznym świecie duchowym człowieka. Priorytetowymi w tej dziedzinie są sensy motywujące zachowanie człowieka oraz jego życie wewnętrzne, demonstrujące inteligentność i aktywny pierwiastek życiowy. Rozwój duchowy człowieka zależy nie tyle od biernego przyswajania doświadczenia społecznego, ile od gotowości oraz [stopnia] przygotowania jego potencjału wewnętrznego. Jak słusznie wskazuje W. E. Czudnowski, „Rozwój jest zawsze wyjściem przez człowieka poza granice własnego życia, kontynuacją jego losu w losach innych osób”. W rozwoju oraz poszukiwaniach realizowane jest dążenie do harmonii, wiedzy, zrozumienia, wyjścia poza granice zmysłów” [5, str. 74]. Przez rozwijanie swojego świata wewnętrznego, dążenie do perfekcji, osoba „wchodzi na szczyt” kultury duchowej. Dla jego zdobycia oraz – jako skutku – osiągnięcia wypełnienia kognitywnego życia subiektywnego takimi cechami, jak rozumność, racjonalność, kultura myślenia istnieje tylko jedna droga: energijny pierwiastek intelektualny, którym natura obdarza każdego człowieka, lecz który wymaga pewnych wysiłków duchowych.

Siłą napędową, bodźcem do rozwoju duchowości w każdej osobie są wola, aktywność, działalność, pierwiastek energijny. Na początku XX wieku A. A. Uchtomski, podczas swoich badań nad procesami fizjologicznymi oraz mechanizmami ludzkimi, spróbował rzucić światło na anatomię oraz fizjologię ludzkiego ducha. Owocem tych badań była idea o funkcjonalnych (niezwiązanych z anatomią) „organach” człowieka i jego organizmu duchowego. Według opinii naukowca, organem funkcjonalnym jest każde tymczasowe połączenie sił, które jest zdolne do osiągnięcia pewnych rezultatów; razem zaś są one elementami organizmu duchowego. Ich cecha charakterystyczna polega na tym, że mogą one zostać dostrzeżone wyłącznie w akcji, w czynach. „Nie jesteśmy obserwatorami, ale uczestnikami egzystencji. Nasze zachowanie to nasza praca [4, str. 8]. Owa aktywność wewnętrzna, aktywny spokój jest przyczyną rozwoju oraz wzrostu duchowego, a także służy podstawą dla przejawów zewnętrznych.

Funkcję organizacji kształtowania się duchowości pełni *wola* człowieka, to, na ile on zdaje sobie sprawę z konieczności pełnienia swoich obowiązków, sprzyjających zrozumieniu sensu duchowości i dróg jej rozwoju w procesie życia. Według I. M. Iliczowej, „... narodzenie indywidualnej struktury tego zrozumienia, samopoznania oraz znalezienie

sensu życia, człowiek zawdzięcza woli, która, w miarę przekształcenia się człowieka rozumnego w człowieka duchowego, zarówno zmienia się jakościowo, zostając [wołą] duchową. Duchowość oraz wola człowieka nie są abstrakcją, ale rzeczywistością, którą człowiek postrzega na przykładzie innych ludzi, a później wciela w życie w sobie, na różnych poziomach, w procesie życiowym” [3, str. 4-5]. Wszakże, wcale nie obniżając wartości przytoczonej powyżej opinii, należy podkreślić, że sfera duchowości ma szerszy zakres i bogatszą treść od tego, co jest związane wyłącznie z wewnętrznym światem subiektywnym człowieka. Obszarów przeżyć, racjonalnego oraz umysłowo-wolowego opanowania świata przez człowieka na pewno nie wystarczy, żeby określić kulturę duchową osobowości. Chociaż, równie słuszne jest twierdzenie, że poza tym duchowość, jako cecha egzystencji ludzkiej, nie istnieje.

Na szczyty egzystencji duchowej człowiek wznosi się podczas aktywizacji własnej działalności, czyli w *twórczości*, w momenty olśnień intelektualnych. Momentem centralnym twórczości jest pojawienie się nowej treści wewnętrznej, która dąży do przybrania formy materialnej. Treść może ujawniać się podczas obserwowania, refleksji, dialogu z innymi i ze sobą, lub nieświadomie. Momenty ujawniania się treści wewnętrznej są wyjątkowo ważne, ponieważ w nich skoncentrowane są punkty węzłowe rozwoju wewnętrznego. Na tle stereotypowego życia codziennego te momenty wyglądają jak barwne plamy. Bardzo obrazowo o znaczeniu pierwiastku twórczego mówi N. A. Bierdiajew: „Ludzki duch jest zniewolony... Właściwą drogą jest droga duchowego wyzwolenia się od „świata”, wyzwolenia ducha ludzkiego z niewoli niezbędności” [1, str. 41]. W przytoczonym fragmencie wyraz „twórczość” jako taki nie występuje, jednakże nie powstaje wątpliwości odnośnie tego (znajdujemy dowody na to w ciągu dalszym tekstu), czy filozofowi chodzi o twórcze dążenie do świata kosmicznego, wyższego, nieskończonego. Twórczość jest bezpośrednim środkiem zaspokojenia nieziszczalnych marzeń, które w życiu rzeczywistym nigdy nie były zrealizowane, stwarza możliwość zaspokojenia nieświadomych pragnień i fantazji, czyli pełni rolę „poligonu doświadczalnego” dla duszy.

Wychodzimy z założenia, że w fenomenie duchowości priorytetem jest *pierwiastek moralno-etyczny*. To właśnie on gra rolę wskaźnika, określającego stopień wypełnienia egzystencji ludzkiej, ponieważ moralność jest jednym z najważniejszych mechanizmów uduchowienia człowieka. Dlatego podzielamy opinię W. P. Szerdakowa: „...Można stanowczo stwierdzić, że moralność jest przyczyną duchowości” [6, str. 29]. Przeżywanie własnego losu daje początek dynamiczny poszukiwaniu nowych wartości i wiedzy, nie dopuszcza do degradacji osobowości. Właśnie z tej przyczyny treść duchowości, jako podstawy moralnej egzystencji ludzkiej, ma tak duże znaczenie. Integruje ono myśl, wiedzę oraz przeżycia do zachowania-akcji. I tu bardzo ważna jest taka charakterystyka duchowości, jak stopień *rozwoju duszy człowieka*. O nim świadczy obecność w człowieku miłosierdzia, bez której duchowość nie jest możliwa.

Życie duchowe koniecznie zakłada uświadomienie sobie oraz przeżywanie osobistego doświadczenia życiowego, a także stawia problem *znalezienia sensu życia*, który nabiera szczególnej aktualności, przekształcając się w zagadnienie sensu życia całej ludzkości. Innymi słowy, chodzi o warunki, które pozwalają na to, że życie, jako formacja psychologiczna, pełni swoją funkcję podstawową – daje człowiekowi możliwość poczucia szczęścia, zadowolenia z procesu życia, a w najwyższych swoich przejawach pozwala na osiągnięcie duchowej perfekcji.

Treści duchowości nie da się wyjawić bez odezwania się do jej sensu religijnego. Religia służy jako regulator duchowy zachowania moralnego ludzi, wywiera na nich działanie wychowawcze oraz pociąga ich ku wyższym wartościom i ideałom. W duchowości (religijnej) jednostka szuka i znajduje punkt oparcia we własnym działaniu kontemplacyjno-konstrukcyjnym dojrzałego ducha, oraz jego mądrych rozporządzeniach.

Duchowość człowieka w kulturze rosyjskiej była odbierana domyślnie w połączeniu z religijnością. Jest to obszar sakralnego uświadomienia (postrzegania) pojęcia duchowości. Takie postrzeganie polega na idei istnienia cząstki (iskry) bożej w każdym człowieku, nieśmiertelności jego duszy. Dzięki temu, religijne ujęcie duchowości obejmuje wieczne niezmiennie cele egzystencji ludzkiej, a także podwaliny moralne jego życia indywidualnego, relacji społecznych, wynikające z postulatu, że człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boga.

Teolodzy rozpatrują duchowość jako objawienie Boże. Bóg jest duchem. Życie duchowe to życie w Bogu oraz z Bogiem. Duchowość jest odbierana tu jako związek z Boskością za pośrednictwem wiary, otwarcia człowieka na słowo boże, mądrość bożą. W życiu z Bogiem realizowane jest dążenie człowieka do wyjścia poza granice egzystencji obiektywnej. Jednocześnie jest to poszukiwanie skierowane do wewnątrz, w głąb człowieka, dzięki któremu sięga ono obszaru duchowego, w którym się rozwija. Przestrzeń wiernych nie jest przestrzenią rozsądku, ale przestrzenią bezwarunkowej wiary. Na początku stwórca jest postrzegany za pośrednictwem duszy, potem zaś za pośrednictwem ducha, i postrzeganie to jest bezwarunkowe, absolutne dla wszystkich i zawsze.

W tym samym czasie, postrzeganie duchowości przez pryzmat religii obarcza człowieka ciężarem odpowiedzialności za swoje myśli, słowa, czyny. Człowiek zawsze postawiony jest przed obliczem strachu kary za swoje grzechy. To uczucie nadaje egoistyczny charakter jego intencjom. Religia tylko ujawnia zasady moralne, którymi powinien kierować się człowiek. W wymiarze religijnym percepcja duchowa oraz zdobycie duchowości są możliwe dla każdego, kto ma swobodny duch, czyste serce i nie jest przywiązany do rzeczy materialnych. Jest to droga prowadząca od opanowania własnej natury do zjednoczenia z Bogiem. Pokonując ją, człowiek tworzy siebie, dokonując wyboru między dobrem a złem.

Dopełnia strukturę sfery duchowej taka cecha systemowa, jak *artystyczno-estetyczne* życie społeczne. Posługujące się własnymi zasadami, poszerza ono zasięg działania o wszystkie obszary życia duchowego w ogóle. Percepcja estetyczna, którą wywołują utwory sztuki i kultury (utwory artystyczne) nie ujawnia się natychmiast, w bezpośrednich czynach. Służące dla samych siebie jako cele, gromadzące się i powtarzające emocje estetyczne przynoszą korzyści praktyczne. Stanowią one podstawę dla wzorców zachowań ludzkich i wywierają wpływ na przemianę cech wewnętrznych osobowości. Zachodzi rozciągnięta w czasie przemiana naszego ustroju zachowawczego oraz organizmu duchowego; dlatego właśnie sztukę od zawsze rozpatrywano jako składnik i środek wychowawczy.

Przeżycie estetyczne działa na nas pobudzająco, skłania do czegokolwiek, stwarza nieokreśloną i dużą potrzebę w jakichkolwiek aktach (czynach) duchowych. Ono, jak trafnie zauważył L. S. Wygotski, „wykrywa i pobudza do życia ogromne i do tej pory przytłumione i przygnębione siły... działa podobnie jak trzęsienie ziemi, odsłaniając coraz to nowsze warstwy” [2, str. 242-243]. Jednakże, błędne jest przekonanie, że w procesie odbioru jakiegokolwiek utworu artystycznego, pełniimy wyłącznie osobistą reakcję, związaną tylko z naszą osobowością. W rzeczywistości zaś bierzemy udział w bardzo skomplikowanym

procesie społeczno-kulturowym, natomiast akt naszej osobistej percepcji twórczej wywiera pośredni wpływ na pierwiastek dynamiczny sztuki oraz jego wypełnienie treściowe. W sztuce znajdują odzwierciedlenie potrzeby vitalne i społeczne oraz interesy jednostki i społeczeństwa, ono działa łagodząco i pomaga człowiekowi pogodzić się ze światem w krytyczne i decydujące momenty życia. „Sztuka jest raczej pierwowzorem naszego przyszłego zachowania, nastawienie pozytywne, wymaganie, które, być może, nigdy nie będzie spełnione, lecz które pobudza nas do dążenia ponad życie, do tego, co znajduję się po nim” [2, str. 242]. Zakładamy, że chodzi o dążenie do duchowości.

Utwór każdego z rodzajów sztuki jest odbierany jako sztuka wtedy i w tej mierze, kiedy w nim obecna jest duchowość. Jej przejawy są skomplikowane i bardzo zróżnicowane, jednak jednocześnie są one odbierane bezpośrednio w trakcie obserwacji na żywo, jako niewątpliwy fakt, zadowalający duchowe potrzeby, charakterystyczne dla każdego człowieka. Są one jednocześnie proste, ponieważ są charakterystyczne absolutnie dla wszystkich, i skomplikowane, przecież w każdym innym człowieku podlegają one odmiennym zmianom. Łatwość przejawiania się duchowości w sztuce polega na tym, że rolę tej duchowości pełnią piękno, prawda i dobroć. Prawda służy zaspokojeniu idealnej potrzeby wiedzy (aż po najszersze uogólnienia). Dobro zaspokaja potrzeby społeczne człowieka, dotyczące sprawiedliwości, niezbędności dokonania bezinteresownych uczynków „na rzecz innych”. Uroda sprawia przyjemność estetyczną i moralną.

Zagadnienie artystyczno-estetycznego życia społeczeństwa przywiązujemy do zrozumienia kultury jako takiej, oraz do korelacji między kulturą a społeczeństwem, kulturą a jednostką w szczególności. Z jednej strony, działalność artystyczno-estetyczna pełni rolę poligonu życia duchowego: język, sztuka, wiedza teoretyczna są najważniejszym dowodem rozwoju społeczeństwa i świadczą o narodzeniu kultury duchowej. Z innej strony, występuje ona w roli wskaźnika jakości sfery duchowej, czyli decyduje o stopniu rozwoju bogactwa duchowego społeczeństwa, poziomie jego opanowania oraz stopniu wykorzystania wartości duchowych.

Rozpatrzyliśmy duchowość jako system stałych więzi człowieka ze społeczeństwem, jako sposób istnienia i wyrażenie treści jakościowych egzystencji ludzkiej. Jej właśnie treść przedstawia sobą pierwiastek dynamiczny, wypełnienie życia duchowego i jest decydująca w rozpatrywanym przez nas fenomenie. Dla nas najbardziej pełna jest następująca definicja duchowości: życie duchowe człowieka nie polega tylko na przyswojeniu elementów kultury i wartości moralnych, lecz przede wszystkim, na uświadomieniu sobie i przeżywaniu osobistego doświadczenia życiowego, znalezieniu sensu życia. Treść duchowości łączy więc w sobie myśli, wiedzę i uczucia, natomiast duchowość jako taka występuje w roli wskaźnika określającego wypełnienie egzystencji ludzkiej. *Duchowość jest najwyższym stopniem opanowania przez człowieka własnego świata i jego stosunku do przyrody, społeczeństwa oraz samego siebie, co w najbardziej skoncentrowanej formie wyraża się w kształtowaniu postawy życiowej.*

Przeznaczenie duchowości domyślnie związane jest z potencjalną możliwością przejawiania się rozpatrywanego fenomenu w życiu każdego człowieka. Zaangażowanie w rzeczywisty, autentyczny proces życia społecznego w ramach egzystencji ludzkiej nieuchronnie nakłania jego uczestników do rozwiązania kwestii wyboru systemu wartości moralnych i strategii życiowych ukierunkowanych na udoskonalenie życia, zgodnie z dążeniem do ideału (z kierunkiem wektora duchowości), na podniesienie oraz zmudne

opracowanie różnych form praktyk duchowych.

Jednakże, wymagany jest jeszcze jeden, najbardziej istotny krok: aby doprowadzić duchowość do stanu realnie działającego niezachwianego imperatywu indywidualnego i społeczno-kulturowego jednostki, należy znaleźć drogi, sposoby i formy wprowadzenia składników, norm i sensów duchowości do rzeczywistego życia realnego jednostki i społeczeństwa.

Bibliografia.

1. Bierdiajew N. A. Dzieła zebrane w 4 tomach. Paryż: YMCA-PRESS, 1991. T. 2. Sens twórczości. str. 452.
2. Wygotski L. S. Psychologia sztuki. Analiza reakcji estetycznej. Wydanie V, poprawione i uzupełnione. M: Labirint, 1998. str. 416.
3. Iliczowa I. M. Duchowość w zwierciadle teorii filozoficzno-psychologicznych (od czasów starożytnych do naszych dni). M: Izd. MPSI, Woroneż: Izd. NPO «MODEK», 2003, str. 208.
4. Uchtomski A. A. Dzieła wybrane. L.: Nauka. Leningradskoje oddelenie, 1978. str. 358.
5. Czudnowski W. E. Człowiek a wydarzenie (*Scylla i Charybda swobodnego rozwoju osobowości* // *Mir psychologii*. 2000. Nr 4. Str. 71–80.
6. Szerdakow W. N. O poznawczym, moralnym i estetycznym stosunku człowieka do rzeczywistości // *Zagadnienia filozofii*. 1996. Nr 4. Str. 27–31.